

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Дмитро Пріма,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання шкільних предметів,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, м.Луцьк, Україна,
e-mail: primar@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.29038/2415-8143-2019-02-156-160>

Мета дослідження. Актуалізовано необхідність формування активної соціальної позиції майбутнього вчителя початкової школи як складника його професійної позиції. Уточнено трактування провідних понять «позиція», «життєва позиція», «професійна позиція». Соціальну позицію майбутнього вчителя початкової школи трактовано як складову його професійної позиції, що є системою мотиваційно-ціннісних, інтелектуальних та емоційно-оцінних ставлень до світу, навколишньої дійсності, педагогічних обов'язків, які є джерелом його професійної та громадської активності. У статті використано **методи дослідження:** теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури); інтерпретаційно-аналітичний метод, узагальнення, що засвідчило наявність різних підходів до визначення поняття «позиція людини» і, відповідно, різних об'єктів дослідження щодо становлення і розвитку позиції. **Результат.** Обґрунтовано, що наявність чітко визначеної соціальної позиції майбутнього вчителя початкової школи є необхідною умовою його особистісно-професійного самовизначення, формування гуманістичної професійної позиції. Окреслено необхідність розкриття можливостей освітнього процесу у закладах вищої освіти щодо формування гуманістичної професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи як перспективного напрямку подальших наукових розвідок.

Ключові слова: життєва позиція, майбутній учитель, початкова школа, позиція, соціальна позиція, формування.

Вступ (постановка проблеми). Сьогодні, крізь призму глобальних змін у соціальній, політичній та економічній сферах життя України, демократизації суспільства, вимагає вирішення нових завдань формування всебічно розвиненої особистості майбутнього вчителя, зокрема початкової школи, як носія моральної культури соціуму, важливої постаті у вирішенні проблем культурного й духовного відродження України, яка б гармонійно поєднувала риси національного, загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально неповторного. Це загострює питання якості педагогічної освіти, зумовлює необхідність формування активної соціальної позиції майбутнього педагога, позаяк саме вчитель, передусім початкової школи, буде виховувати покоління людей, яким належить будувати майбутнє нашої держави, творити добробут народу, турбуватися про нинішнє та прийдешні покоління.

Аналіз наукових публікацій із проблеми дослідження (К.Абульханова-Славська, М.Боритко, Б. Братусь, І. Колесникова, Л.Кондрашова, Л. Крамущенко, Ю.Куницька, Л. Лесохіна, І.Луценко, А. Маркова, О. Руденко, В. Сластьонін, В. Слободчиков, Л. Сочень, О. Титова, Є. Шиянов, С. Щербина, Н. Щуркова та ін.) засвідчив студіювання вченими феномена «позиція» як внутрішнього компонента структури особистості. Заслугують на увагу дослідження О. Бабакіної, О. Гевко, Т. Демиденко, Т. Демонюк, В. Одарченко, В. Радула та ін., де висвітлюються питання формування громадянськості, соціальної зрілості майбутнього вчителя. Формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного університету було предметом дослідження Л.Калашнікової. Однак питання формування соціальної позиції майбутнього вчителя початкової школи потребують аналізу й теоретичної розробленості, передусім, щодо осмислення суті досліджуваного феномена.

Метою статті є розкриття аспектів ключових характеристик соціальної позиції майбутнього вчителя початкової школи як наукового феномена.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування суті поняття «соціальна позиція», виявлення особливостей цього феномена щодо майбутнього вчителя початкової школи, нам видається доцільним розглянути такі категорії, як «позиція», «життєва позиція», «професійна позиція», оскільки, на думку науковців (О.Темченко, І.Тисячник та ін.), вони генетичні і є характеристиками єдиного поняття «позиція», що аналізується через систему особистісних смислів індивіда, втілених у систему цілей і завдань. Так, у соціально-педагогічних науках (соціології, психології, соціальній психології, педагогіці та ін.) поняття «позиція» традиційно розглядається у двох значеннях:

1) як місце, котре займає людина в системі соціально-класових відносин, у соціальній структурі суспільства, тобто соціальне положення;

2) як усвідомлений вибір, етична орієнтація особистості.

При цьому «позиція» у першому значенні як соціальний феномен, на наш погляд, є синонімом стосовно поняття «статус», позаяк у соціологічних науках термін «позиція людини» використовують у зв'язку з проявами рольових позицій особистості в її соціальних стосунках. Позиція особистості розглядається соціологами як стійка, усвідомлена система ставлень людини до суспільства, діяльності, оточуючого світу, інших людей, до самої себе, яка зумовлена системою соціальних цінностей; структурно-особистісне утворення, яке відображає характер взаємостосунків особистості й суспільства і виражає суб'єктність особистості. Відтак, позиція, у цьому розумінні, – це умови розвитку самостійної людини [1, с.16].

Щодо другого значення, то позиція означає результат формування особистості, умовою якого є «соціальна ситуація розвитку» як єдність суб'єктивного й об'єктивного в особистості, що формується в спільній діяльності з іншими [2, с.441]. Суттєво, що саме в другому значенні позиція людини, у тому числі її соціальна позиція, характеризується в педагогіці і загалом інтерпретується як стрижнева моральна якість особистості.

У довідковій психологічній літературі поняття «позиція» трактується як: 1) «стійка система ставлень людини до певних сторін дійсності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках; 2) інтегральна, найбільш узагальнена характеристика місця індивіда у статусно-рольовій внутрішньо-груповій структурі» [3, с.279]. Психологи (В. М'ясищев, С. Рубінштейн та ін.) характеризують категорію «позиція» як складну динамічну систему ставлень, що охоплює всю сферу діяльності людини [4, с.165], як ставлення до діяльності, до людей, до самого себе, яке виражається і формується у вчинках і діях людей [5, с.117].

Існує думка [6; 7], що у психолого-педагогічних розвідках сучасних учених можна виділити такі підходи до розуміння суті категорії «позиція»:

- *змістовий* (система знань, переконань, поглядів людини, її цінності, настанови, мотиви тощо);

- *поведінковий* (система дій і вчинків людини, способів відстоювання і реалізації своїх поглядів і переконань);

- *структурно-функційний* (суть позиції розкривається через її склад і функції залежно від особливостей і можливостей для її прояву);

- *процесуальний* (суть позиції визначається через систему засобів її становлення і формування.

- У контексті дослідження заслуговує на увагу твердження Л. Орбан-Лембрик [8, с.291] щодо виокремлення двох найбільш загальних підходів до визначення поняття «позиція»:

- *соціологічного*, який під позицією розуміє щось зовнішнє стосовно людини, тобто те місце, яке вона посідає в системі стосунків, умови, за яких вона діє як особистість,

- *психологічного*, який розглядає позицію як внутрішній компонент, що входить до структури особистості.

Крізь призму вищезазначеного, погоджуючись із думкою Л.Калашнікової, цілком правомірно зробити висновок, що *соціальна позиція* розглядається науковцями у зв'язку з особливостями поведінки людини в соціумі, багатогранністю структурних утворень особистості та різновидами діяльності [9, с.19].

Життєва позиція розуміється як «...вироблений особистістю за певних умов спосіб свого суспільного життя, місця в професії, спосіб самовираження..., сукупність реалізованих життєвих відносин, цінностей, ідеалів і знайдений характер їх реалізації, який і визначає подальший хід життя» [10, с.49].

Відзначимо, для того, щоб у студента – майбутнього вчителя початкової школи – сформувалася активна життєва позиція, яка не порушує соціальних норм в суспільстві і соціальних групах, необхідне безпосереднє, активне залучення його в складні процеси соціальних взаємодій, в колективну діяльність у різних галузях суспільних відносин та участь у досягненні суспільно важливих цілей.

Нам імпонує думка А. Чернявської [11, с. 137–150], згідно з якою складовими професійної позиції педагога є:

1) *соціальна*, яка включає в себе етичні принципи, у тому числі й принципи професійної етики, та відповідність між поведінкою педагога і рольовими очікуваннями з боку суспільства, батьків, учнів тощо;

2) *індивідуальна (особистісна)* – особиста етика, мораль, система ставлень і розуміння світу, що сформувалась у процесі індивідуального життєвого досвіду людини.

Вочевидь, можна стверджувати, що соціальна позиція майбутнього вчителя є невід’ємною складовою його *професійної позиції*.

Професійна позиція, як слушно відзначає Г.Семенова, сприяє засвоєнню соціально і професійно значущих способів і нормативів педагогічної діяльності, визначення на цій основі власної системи дій, особистісних сенсів, критеріїв і норм професійної діяльності; незалежність мислення, здатність авторського проектування і особистісно значущого способу здійснення педагогічного процесу [12, с. 259].

Формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи тісно пов’язане зі смисловою регуляцією його життєдіяльності, яка здійснюється ціннісно-смисловою сферою особистості, що є тією найвищою інстанцією, котра підпорядковує собі всі інші життєві прояви людини, визначає спрямованість її пізнання, вектор становлення окремого індивіда, певної спільноти, суспільства.

Зауважимо, важливим у змісті соціальної позиції майбутнього вчителя початкової школи є моральний аспект, який охоплює багато моральних почуттів (чесні, обов’язку, відповідальності), емоцій і уявлень про моральне й аморальне, моральні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, спрямування тощо. У моральних почуттях майбутнього вчителя емоційніше, ніж на теоретичному рівні, відбувається схвалення чи осуд, формуються симпатії або антипатії, зовнішній вияв яких інколи надто інтенсивний і виявляється у формі радості або гніву, морального задоволення або незадоволення.

Звертаємо увагу на те, що соціальна позиція особистості вчителя – це, по суті, ідеальне відображення і регулювання моральних відносин у сфері педагогічної діяльності. Відтак, нам видається, що формування соціальної позиції майбутнього вчителя початкової школи, як і формування його професійної компетентності, не можна зводити лише до набуття певних професійних знань і навичок. Цей процес означає, передусім, розвиток професійно значущих особистісних якостей, реалізацію базових цінностей педагога в його відносинах з іншими людьми. У такому контексті процес професійного й соціального становлення майбутнього вчителя варто визначати як його входження в професію, формування у нього чіткої професійної позиції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, узагальнюючи викладене вище, соціальна позиція майбутнього вчителя початкової школи розглядається нами як складова його професійної позиції, що є системою мотиваційно-ціннісних, інтелектуальних та емоційно-оцінних ставлень до світу, навколишньої дійсності, педагогічних обов’язків, які є джерелом його професійної та громадської активності. Поза сумнівом, наявність чітко визначеної соціальної позиції майбутнього вчителя початкової школи є необхідною умовою його особистісно-професійного самовизначення, формування гуманістичної професійної позиції. *Перспективи подальших досліджень* пов’язуємо з розкриттям можливостей

освітнього процесу у закладах вищої освіти щодо формування гуманістичної професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи.

Джерела та література

1. Темченко О. В. Педагогічні умови формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи : дис. канд. пед. наук; 13.00.04. Х., 2010. 272 с.
2. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. М. : Современник, Слово, 2005. С. 30–31.
3. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
4. Мясищев В. Н. Личность и неврозы. Л. : ЛГУ, 1980. 426 с.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб: Питер, 2002. С. 312.
6. Руденко О.С. Профессиональная позиция преподавателя вуза как условие обеспечения качества его деятельности в образовательном процессе: дис. канд. пед. наук; 13.00.08. СПб, 2006. С. 117–136.
7. Анциферова Л.И. Личность с позиции динамического подхода. Психология личности в социалистическом обществе. Личность и ее жизненный путь / под. ред. : Б.Ф. Ломова, К.А. Альбухановой-Славской. М. : Наука, 1990. С. 7–17.
8. Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія : Підручник : У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і психологія. К.: Либідь, 2004. С.291.
9. Калашнікова Л.Ю. Формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного університету дис. канд. пед. наук; 13.00.07. Харків, 2015. 277с.
10. Абульханова–Славская К.А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. С.49.
11. Чернявская А. П. Становление профессиональной позиции студентов педагогических вузов. Право и образование. 2006. № 1. С. 137–150.
12. Семенова Г.А. Учебный диалог как способ формирования профессиональной позиции будущего учителя : дис. канд. пед. наук; 13.00.08. Нижний Новгород, 2005. С.259

References

1. Temchenko O. V. (2010) *Pedahohichni umovy formuvannia profesii noi pozitsii vchytelia zahalnoosvitnoi shkoly: (Candidate's thesis)*. Kharkiv [in Ukrainian].
2. *Pedagogika: Bolshaya sovremennaya entsiklopediya* (2005) (Comp. Rapatsevich. M.): Sovremennik, Slovo [in Russian].
3. *Psihologiya. Slovar* (1990) (Ed.). M.: Politizdat, 1990 [in Russian].
4. Myasishev V. N. (1980). *Lichnost i nevrozii*. L.: LGU [in Russian].
5. Rubinshteyn S. L. (2002). *Osnovy obschey psihologii*. SPb: Piter [in Russian].
6. Rudenko O.S. (2006). *Professionalnaya pozitsiya prepodavatela vuza kak uslovie obespecheniya kachestva ego deyatelnosti v obrazovatelnom protsesse: (Candidate's thesis)*. SPb [in Russian].
7. Antsiferova L.I. (1990) (Ed.). *Lichnost s pozitsii dinamicheskogo podhoda. Psihologiya lichnosti v sotsialisticheskom obschestve. Lichnost i ee zhiznennyiy put*. M. : Nauka [in Russian].
8. Orban-Lembrik L. (2004) *Sotsialna psihologiya : Pidruchnik : U 2 kn. Kn. 1*. Kyiv: Libid [in Ukrainian].
9. Kalashnikova L.Iu. (2015) *Formuvannia sotsialnoi pozitsii studentiv u navchalno-vykhovnomu seredovyschi pedahohichnoho universytetu : (Candidate's thesis)*. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Abulhanova–Slavskaya K.A. (1991) *Strategiya zhizni*. M.: Myisl [in Russian].
11. Chernyavskaya A. P. (2006) *Stanovlenie professionalnoy pozitsii studentov pedagogicheskikh vuzov. Pravo i obrazovanie* [in Russian].
12. Semenova G.A. (2005) *Uchebnyiy dialog kak sposob formirovaniya professionalnoy pozitsii budushego uchitelya: (Candidate's thesis)*. Nizhniy Novgorod [in Russian].

Дмитрий Прима. К вопросу формирования социальной позиции будущего учителя начальной школы. Цель исследования. Актуализирована необходимость формирования активной социальной позиции будущего учителя начальной школы как составляющей его профессиональной позиции. Уточнено трактование ведущих понятий «позиция», «жизненная позиция», «профессиональная позиция». Социальная позиция будущего учителя начальной школы рассматривается как составляющая его профессиональной позиции, являющаяся системой мотивационно-ценностных, интеллектуальных и эмоционально-оценочных отношений к миру, окружающей действительности, педагогическим обязанностям как источнику его профессиональной и общественной активности. В статье использованы **методы исследования:** теоретические (анализ философской, педагогической, психологической литературы); интерпретационно-аналитический метод, обобщение, что засвидетельствовало наличие разных подходов к определению понятия «позиция человека» и, соответственно, разных объектов исследования относительно становления и развития позиции. **Результат.** Обосновано, что наличие четко определенной социальной позиции будущего учителя начальной школы является необходимым условием его личностно-профессионального самоопределения, формирования гуманистической профессиональной позиции. Очерчена необходимость раскрытия возможностей образовательного процесса в заведениях высшего образования относительно формирования гуманистической

профессиональной позиции будущего учителя начальной школы как перспективного направления дальнейших научных разведок.

Ключевые слова: *жизненная позиция, будущий учитель, начальная школа, позиция, социальная позиция, формирование.*

Dmitro Prima. To the questionname of the social position formation of the primary school future teacher.

The aim of the study. *The necessity of forming an active social position of the primary school future teacher as an integral part of his professional position has been updated. The interpretation of the leading concepts "position", "life position", "professional position" is specified. The social position of the primary school future teacher is interpreted as an integral part of his/her professional position, which is a system of whole-motivational, intellectual and emotional-value attitudes to the world, the surrounding reality, pedagogical responsibilities, which are the source of his professional and social activity. The article uses **research methods:** theoretical (analysis of philosophical, pedagogical, psychological literature); the interpretation-analytical method, generalization, which showed the existence of different approaches to the definition of the concept of "human position" and, accordingly, various objects of research to the formation and development of the position. **The result.** It is proved that the presence of a clearly defined social position of the primary school future teacher is a requirement for his/her personally-professional self-determination, the formation of a humanistic professional position. The necessity of the disclosure of the educational process opportunities in higher education establishments is considered in relation to the formation of the humanistic professional position of the primary school future teacher as a perspective direction for further scientific research.*

Key words: *life position, future teacher, primary school, position, social position, formation.*

Стаття надійшла до редакції 23.06 2019 р.